کتێبی: سیاسەت و پلاندانانی زمانی بە بواری پەروەردە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا..
ناساندنی: فازیل شەوڕۆ

مەخابن، زۆرجار لەسەر زاری عەوام و ڕۆشنبیرانیش، ئەوەمان دێتە بەر گوێ کە ساڵانە دەیان بڕوانامەی ماستەر و دکتۆرا لە زانکۆکانی کوردستان وەدەستدێن کە هیچ کەلێنێک لە بوارەکانی زانستی و ئەدەبی و مەعریفی پڕناکەنەوە و پتر خەریکی سووینەوە و کاوێژکردن و خواستنەوەی کاڵای دەستی دووی نووسەرانی دیکەن و لە خەمی داهێنان و ئەفراندن و گەشکردنی زمان و ئەدەب و زانست و مەعریفە دانین و ئاستەکانیان بەڕووداچوون. بە گشتی، ئەمە غەدرێکی گەورە و ناهەقییەکی جەرگبڕە هەم لە زانکۆکان و هەم لە وەدەستهێنەرانی بڕوانامە باڵاکاندا دەکرێت. لە نێو خەرمانی ئەم بڕوانامانەدا، چەندان بەرهەمی مەزن و بایەخدار و پیرۆز وەبەرهاتوون، کە ناوەڕۆک و دەوڵەمەندی و داهێنانیان لە ئاست، ئەوانەن کە لە زانکۆ جیهانییە ناودارەکاندا پەسند دەکرێن.

کتێبی (سیاسەت و پلاندانانی زمانی بە بواری پەروەردە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا)، تێزی دکتۆرای قادر وریا (62 ساڵ)ە کە لە زانکۆی کۆیە بە پلەی نایاب لە سالی 2024 پەسند کرا و لە 2025 ، ناوەندی لێکۆڵینەوەی کوردستان – تیشک لە بۆن – ئەڵمانیا، لە کتێبێکی 250 لاپەڕەیی جوان دیزاینکراو و تەکنیک سەردەمیانە چاپی کردوە. جگە لە دەیان کانگا و سەرچاوە بە زمانی کوردی و فارسی و ئینگلیزی و سوودوەرگرن لە ئینتەرنێت، نووسەر بە بەدەستهێنانی تێگەیشتنێکی ڕوونتر لە سیاسەتی زمان لە ئێران و ئاستی خوێندنی زمانی کوردی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، پەیوەندی بە 51 لایەنی چالاکیی زمانەوانی، شاعیر، نووسەر، هونەرمەند، مامۆستا، و توێژەر لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان کردوە و ئەوانەی نوێنەرایەتیی شار و نەتەوە جیاوازەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستانیش دەکەن فەرامۆش نەکراون.

نووسەر دەنووسێت:” لە سەرەتای سەدەی بیستەم و بەردەوامی تا ئێستا، تاکە سیاسەتی بواری پەروەردە لە ئێراندا بەکارهێنانی زمانی فارسی وەک ئامرازێک بۆ خزمەتکردنی پاوانخوازی ناسیۆنالیستی و دامەزراوە دەسەڵاتدارەکانی بووە. ئەم سیاسەتەش کاریگەریی

ن□ر□نی ل□س□ر زمان□کانی دیک□ی غ□یر□ فارسی ه□بوو□؛ ه□ند□ک ل□و زمانان□ ب□ ت□واوی ل□ناوچوون. ب□ش□ک ل□و زمانان□ ل□ ل□واری ل□ناوچووندان، و□ک مازینی و کیلکی، ه□ند□کی تریش م□ترسی ل□ناوچوونیان ل□س□ر□، و□ک کوردی و ب□لوچی. ئ□م ترس□ ل□ ل□ناوچوونی زمان ب□ت□ ه□ی بانگ□وازی نو□ن□رانی ک□م□ ن□ت□و□ی□کانی تر ک□ زمانی دایکیان ل□ پ□رو□رد□ی ئ□کادیمیدا ب□کاربه□نن و زمانی کوردی ل□ □□ژه□□اتی کوردستان ب□کاربه□نن. ئ□م ت□ز□ ه□و□ د□دات ب□چوونی و□□امد□ر□و□کان ک□بکات□و□ ب□ م□ب□ستی و□□امدان□و□ی ئ□م دوو پرسیار□ س□ر□کیی□:

1- ب□ ئایند□ی□کی باشتر ب□ ئ□ران و □□ژه□□اتی کوردستان پ□ویست□ چ سیاس□ت□کی زمانی ج□ب□ج□ بکر□ت ک□ هاوت□ریب ب□ت ل□گ□□ واقیعی فر□چ□شنی ن□ت□و□یی و زمان□وانی ل□ ن□و دانیشتوانی ئ□راندا، ه□روه□ا ل□گ□□ خواست□کانی مافی ن□ت□و□یی دانیشتوانی ئ□م ب□ش□ی کوردستان؟

2- چ میکانیزم□ک ب□ ج□ب□ج□کردنی ئ□م سیاس□ت□ زمانیی□ دابنر□ت؟”

کت□ب□ک□ 127 ناونیشان – جگ□ ل□ 15 خشت□ و پاشک□ی ب□□گ□نام□ و پووخت□ ناو□□□ک□ک□ی ب□ دوو زمان ل□ خ□د□گر□، ئ□مانیش ب□م ش□و□ی□ی خوار□و□ ب□س□ر ش□ش ب□شدا پ□لین کراون:

ب□شی ی□ک□م: چ□مک□ س□ر□کیی□کان و بن□ما تی□ریی□کانی گرتوو□ت□ خ□: چیی□تیی زمان، پ□و□ندیی زمان ب□ ه□ر ی□ک ل□ چ□مک□کانی ناسنام□، پ□رو□رد□، ماف، ئاید□ل□ژیا و د□س□□ات. زمان و□ک س□رچاو□ ن□ک گرفت، ت□و□ر□کی دیک□ی ئ□م ب□ش□ی□ و تیشک خراو□ت□ س□ر جیاوازیی پ□گ□کانی زمانی ز□رین□ و زمانی ک□مین□.

ب□شی دوو□م: ب□ باسکردنی □□□ی زمان و پ□رو□رد□ ل□ د□و□□تسازی و ن□ت□و□سازیدا
ت□رخان کراو□: گرنگیی سیاس□تی زمانی ب□ ن□ت□و□ی□کی ب□د□و□□تی و□ک کورد و□ کورد چ□ن
د□توان□ت پ□رو□رد□ و سیاس□تی زمانی بکات ب□ د□رووی□ک ب□ پاراستنی زمان و ناسنام□ک□ی.

ب□شی س□ی□م: تایب□ت□ ب□ سیاس□تی زمانی ل□ کوردستان و ئ□راندا، ب□ ئاو□□دان□و□ی□کی □□خن□گران□ ل□ ل□ک□□ین□و□ زمانیی□کانی ئ□ران، □وانگ□کانی د□س□□ات و دامود□زگا پ□و□ندیدار□کانی، ب□چوونی ل□ک□□□ران و □وونا کبیرانی ئ□رانی ل□بار□ی زمان و ناسنام□ی ن□ت□و□ نافارس□کانی ئ□ران و پرسی پ□رو□رد□ ب□ زمانی دایک.

ب□شی چوار□م: باسکردن ل□ □□بازی ل□ک□□ین□و□ و م□ت□د□ل□ژیی

تێزەکە: چۆنیەتیی کۆکردنەوەی داتاکان، شێوازی دەستنیشانکردنی پرسیارلێکراوان، چۆنیەتیی ئامادەکردنی پرسیارنامە و گەیاندنی بە پرسیارلێکراوان و وەرگرتنەوەی وەڵامەکان. مێتۆدی شیکردنەوەی داتاکان (مێتۆدی شیکاریی بابەتیانە/ تەماتیک) ڕۆشنایەتیان خراوەتە سەر.

پێنجەم بەش: تایبەتە بە ناساندنی پرسیارەکانی لێکۆڵینەوە لە پرسیارلێکراوان و سیاسەت و پلاندانانی زمانی بە بواری پەروەردە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا.

هەرچی شەشەمین بەشە: تایبەتە بە دۆزراوەکان، ئەنجامەکان، پێشنیاز و ڕاسپاردەکانی لێکۆڵینەوەکە. لەم بەشەدا لێکۆڵەر وێڕای باسێکی کورت لەسەر پڕۆسەی لێکۆڵینەوەکەی، بە گەڕانەوە بە سەر چەمکە سەرەکییەکانی پێوەندیدار بە ڕوانگە وبۆچوونی پرسیارلێکراوان، دۆزراوەکان و ئەنجامەکانی لێکۆڵینەوەی خستووەتە ڕوو.

لە بڕگەی ئامانجەکاندا، چەندان خاڵی بایەخدار خراونەتە ڕوو وەک:

• ئەو سیاسەتەی بە ناوی سیاسەتی کولتووری و زمانی و پەروەردەیی لە کۆنەوە تا ئێستا لە ئێران هەیە، لەگەڵ باری ڕاستەقینەی وڵات و کۆمەڵی ئێران کە پێکهاتەیەکی فرەنەتەوەیی و فرەزمانییان هەیە، ناتەبا و نەگونجاوە.

• بەکارهێنانی سیستەمی پەروەردەی سەرانسەریی وڵات بە ئامانجی دروستکردنی یەک
نەتەوە و کردنی زمان فارسی بە زمانی سەرەکی و یەکەمی هەمووان، لە تواندنەوەی نەتەوە
نافارسەکان لە زمانی فارسی و ناسنامەی ئێرانیدا تا هاتووە زیاتر ڕووبەڕووی بەر هەڵستبوونەوە بووە و ئاکامی پێچەوانەی لێکەوتووەتەوە. نەتەوەی کورد لە ئێران، هەر لە سەردەمی دەسەڵاتدارێتیی ڕەزاشاوە تا ئەمڕۆ، بە داکۆکی لە ناسنامەی نەتەوەیی و خەبات دژی ئاسمیلاسیۆنی نەتەوەیی و کولتووری، بە داواکردنی مافە نەتەوەیی و زمانییەکان پێشەنگی
نەتەوەکانی دیکەی ئێران بووە.

• تاکزمانی لە پەروەردەی ئێران و بێبەشکردنی نەتەوە نافارسەکانی ئەو وڵاتە لە پەروەردە بە زمانی خۆیان، چەند ڕەهەندی گرنگی هەیە کە بریتین لە: سەپاندنی پێگەیەکی نایەکسان و نزم بەسەر زمانە نافارسییەکاندا و داخستنی دەرگای گەشەکردن و پێشکەوتن بە ڕوویاندا بەهۆی ڕێگەپێنەدانیان لە پەروەردە و فێرکردنی فەرمیدا / پێکهاتنی کێشە و گرفتی جۆراوجۆر بە فێرخوازانی نافارس لە ڕەوتی

پەروەردە و فێربوون بە تایبەتی لە ساڵانی یەکەمی خوێندنگەدا. ئەو فێرخوازانەی لە پەروەردە بە زمانی دایک بێبەشن، دەگەڵ فێرخوازانێک کە بە زمانی خۆیان دەخوێنن. / بێبەشبوون لە پەروەردە بە زمانی دایک و خوێندن بە زمانێکی داسەپاو، لە ڕووی دەروونی و کۆمەڵایەتییەوە کاریگەریی نەرێنییان لەسەر فێرخوازان هەیە. یەکێک لەو کاریگەرییانە لاوازبوونی متمانە بەخۆیانە. لەکەوتەیەکی دیکەی پەروەردەی تاکزمانی بە فێرخوازانێک کە لە مافی پەروەردە بە زمانی دایک بێبەشن، قەیرانی ناسنامەیە / هەستکردن بە پێشێلکرانی سەرەتاییترین ماف و بایەخنەدران بە زمان و ناسنامە، دەبێتە هاندەر و ڕێخۆشکەری تاک بۆ ئەوەی هەستی نامۆیی و دووریکردن لەو دەسەڵات و سیستەم و کۆمەڵەی تێداپێک بێت کە ئەم دۆخەیان بەسەردا سەپاندووە.

• سیاسەتی زمانیی ئێستای ئێران لە ئاستی چاوەڕوانی و ویستەکانی پێکهاتەجیاوازەکانی خەڵکی ئەو وڵاتەدا نین و پێویستیان بە گۆڕانی بنەڕەتی هەیە؛ پێویستە جێگایان بە سیاسەت و پلاندانانێکی گونجاو و وەڵامدەر پێ بکرێتەوە. گۆڕانی بنەڕەتی لەو سیاسەتەدا بە پێناسەکردنەوەی سەرلەنوێی ئێران و ئێرانیبوون، داننان بە فرەنەتەوە و فرەزمانبوونی دانیشتووانی ئەو وڵاتە، وەلانانی ئایدۆلۆژیای «یەک نەتەوە و یەک زمان»، بەفەرمی ناسینی زمانە نافارسییەکان و قبووڵکردنی مافی پەروەردە بەو زمانانە پێک دێت.

لە ڕاسپاردە و پێشنیارەکانیشدا، د. قادر وریا، کە خاوەنی 15 کتێبی ئەدەبی زمانەوانی و سیاسی و سەدان وتار و لێکۆڵینەوە، زۆر بە لێزانانە ئەوەی بۆ ئەم بوارە پێویستە تۆماری کردووە.

کتێبی (سیاسەت و پلاندانانی زمانی بە بواری پەروەردە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا)، جگە لەوەی کە سەرچاوەیەکی زانیاری بەخشە بۆ خوێنەران و بە زمانێکی جوان و ڕەوان و ڕەسەن دارشتراوە. پێویستیشە بۆ ئەوانەی کە لێکۆڵەر و توێژەرن لە بوارەکانی وەک:

(ناسنامە، مافی زمان، نەتەوە، پاراستنی زمان، پێکەوە ژیانی ئاشتیانە، پێشکەوتنی ئابووری و کۆمەڵایەتی، داهێنان لە زمانی کوردیدا، دادپەروەری زمانەوانی، هۆشیاریی زمانەوانی، دەرفەتی زمانەوانی، فرە زمانی لە پەروەردەدا، و سیاسەتی زمانی هاوتەریب).

ئەمەش لینکی کتێبەکەیە بە PDF:

https://tishk.org/ku/language-policy-and-planning-for-educatio

n-in-east-kurdistan_pdf.pdf

ناساندنی: فازیل ش□و□□ – دوبلن